

Studiehandledning
MILJÖDIPLOM 1 och 2

Inledning

Möjligheten att arbeta i studiecirkel är en stor förmån. I studiecirkeln är det deltagarna själva som tillsammans beslutar om målet för sina studier liksom hur de vill arbeta för att nå det. De väljer också det material som ger dem de kunskaper och övar de färdigheter som de behöver för att nå sina mål. Se denna studieplan som en hjälp i ert arbete med miljödiplomen. Hittar ni egna vägar att nå era mål så var inte rädd för att testa det. Huvudsaken är att ni tillsammans kommer överens om hur ni vill genomföra studiecirkeln.

Bygdegårdarnas miljödiplom är tänkt att vara ett levande system som kan anpassas och uppdateras ifall behovet uppstår. Er studiecirkel och bygdegård har möjligheter att påverka utvecklingen av miljödiplomen. Har ni därför åsikter eller funderingar kring diplomens utformning, poängfördelningen eller de olika punkterna är ni välkomna att höra av er till Bygdegårdarnas Riksförbund.

Diplom 1

Studieplanen för diplom 1 är upplagd på cirka tre träffar. I stora drag är studieplanen indelad i tre större områden: Miljöutbildning – Bygdegårdens nuläge – Åtgärdsplan. Er studiecirkel väljer själv hur ni vill använda er tid.

Del 1

Ni är en grupp som har bygdegårdens väl och ve gemensamt. Under den här och de kommande träffarna kommer miljöarbetet att vara ert fokus.

Planera cirkeln

Denna studieplan är ett förslag på hur ni kan arbeta med miljödiplomen. Vid denna första träff är det bra om ni ägnar tid åt att planera er cirkel. Detta underlättar det fortsatta arbetet och skapar bättre förutsättningar eftersom ni alla vet hur ni ska gå tillväga och alla har möjlighet att påverka cirkelns upplägg.

Kika därför igenom innehållet på de olika träffarna. Kanske har er bygdegård redan arbetat med delar av studieplanens innehåll eller finns det andra områden ni hellre fördjupar er i? Förändra efter önskemål.

Diskutera i gruppen:

- Förväntningar på arbetet.
- Förutsättningar i form av tid, ekonomiska resurser etc. Hur mycket tid är ni beredda att lägga och hur fördelar ni arbetet?
- Har er bygdegård tidigare arbetat med miljökvitton eller annan miljöverksamhet? Vad gjorde ni då och vad blev resultatet?
- Har er förening blivit kontaktad/haft besök av en miljöambassadör? Vad utmynnade detta i?
- Finns det någon annan som ni vill bjuda in alternativt besöka för att få en ökad kunskap kring miljöproblem, konkret miljöarbete eller som inspiration för ert arbete?
- Exempel på intressanta personer och organisationer är: Kommunens energirådgivare, miljöinspektör, lokal miljöaktör.

Grundläggande bygdegårdsarbete

Diskutera lagkrav nedan. Lägg gärna lite tid på att förvissa er om att kraven tillgodoses.

Om dessa inte efterlevs kan inga diplom delas ut.

Flera mål med samma namn

”Lagkrav”, ”grundläggande bygdegårdsarbete” eller ”fastighetsägarens ansvar”... kalla det vad du vill ... är det första steget mot flera mål. Innebörden är det samma. Att uppfylla dessa krav är i alla delar väsentligt. Det ger inga poäng eller annan premiering utan räknas som det som görs som en självklarhet. Däremot kan man ha olika metoder för genomförande och egenkontroll.

Fastighetsägarens ansvar – att följa lagen

Fastighetsägarens ansvar innefattar alla krav som ställs på en fastighetsägare eller förvaltare. Dessa kan vara lagar, förordningar eller föreskrifter. Att följa dessa är vi medborgare skyldiga att göra. Att ha kontroll över vad som gäller för den egna bygdegården kan vara komplext och svårt. BR har tillsammans med Folkets Hus och Parker samt Våra Gårdar skapat en sammanställning av dessa på en gemensam hemsida; www.samlinglokaler.nu. Den kan fungera som en manual så att inget lämnas därhän.

Rubrikerna på webbsidan är:

- Allmänt
- Fastigheten
- Säkerhet
- Miljö
- Verksamhet
- Frågor & svar
- Dokument
- Litteratur
- Länkar

Målet med webbsidan är att ge föreningarna ett verktyg för att se de lagar, föreskrifter och förordningar som gäller för fastighetsägare. Föreningarna ska se detta som en service. BR har ingen kontrollfunktion och inga skyldigheter.

Ordning på papperen

Det dagliga arbetet i föreningen blir lättare att genomföra om man har ordning på dokument och andra papper.

Tips nedan:

- Alla original förvaras på säker plats. Kopior kan vara bra att ha till hands i bygdegården.
- Dokumentationspärm. Aktuell medlemsförteckning, nyckelförteckning, stadgar, årsrapporter, historia.
- Myndighetspärm. Ritningar, lagfarter, garantibevis, försäkringar, inventarielistor, dokument. Samla checklistor, specifikationer och manualer i en pärm i bygdegården.

Miljöguiden

Läs igenom bilagan ”Miljöguide”.

Del 2

Miljöutbildning

Diskutera kapitlen som ni läst ett i taget.

- Är det något som är oklart?
- Är det något ytterligare ni vill ta reda på inom det här området?
- Fördela uppgifterna, tips på fördjupningar finns i respektive kapitel.

Ställ er även följande frågor:

- Vad är bygdegårdens påverkan i det här sammanhanget?
- Lokal eller global påverkan?
- Vilka åtgärder kan man vidta för att minska den negativa påverkan?

Del 3

Fortsättning miljöutbildning

Diskutera energikapitlet som ni läst.

- Är det något som är oklart?
- Är det något ytterligare ni vill ta reda på inom det här området?
- Fördela uppgifterna, tips på fördjupningar finns i respektive kapitel.

Ställ er även följande frågor:

- Vad är bygdegårdens påverkan i det här sammanhanget?
- Lokal eller global påverkan?
- Vilka åtgärder kan man vidta för att minska den negativa påverkan?

Del 4

Fortsättning miljöutbildning

- Är det något som är oklart?
- Är det något ytterligare ni vill ta reda på inom det här området?
- Fördela uppgifterna, tips på fördjupningar finns i respektive kapitel.

Ställ er även följande frågor:

- Vad är bygdegårdens påverkan i det här sammanhanget?
- Lokal eller global påverkan?
- Vilka åtgärder kan man vidta för att minska den negativa påverkan?

Ni har nu gått igenom och diskuterat många miljöfrågor med på ett eller annat sätt anknytning till er bygdegård. Fundera över om det är några frågetecken ni ytterligare finns längst bak i studieplanen.

Kostnader

Ta fram fakturor och siffror på årsförbrukning av elektricitet, värme (bränsle), vatten, sophämtning. Ha även dokumentet *Årlig genomgång* av bygdegården tillgänglig nästa tillfälle. Denna hittar ni på Materialbanken på hemsidan.

Del 5

Policy

Läs punkterna för resepolicy och miljöpolicy till höger. Diskutera innehållet i er egen policy och skriv ner den när ni är överens.

Bygdegårdens nuläge

Diskutera i gruppen hur ni brukar gå tillväga. Med resultatet kan ni diskutera hur dagsläget ser ut på bygdegården. Det bästa är om man kan göra miljöförbättrande åtgärder och dra ner på kostnaderna samtidigt. Finns det några sådan kopplingar för er bygdegård?

Miljö- och resepolicy

En policy, ska ange en viljeinriktning. Den ska vara kortfattad, övergripande och tydlig. Att presentera hur man ska arbeta är också bra så man tar på sig ett ansvar att hålla arbetet levande och bli bättre. Konkreta åtgärder finns inte i miljöpolicyen, möjligen kan prioriterade områden vara relevanta att lista. De konkreta åtgärderna presenteras istället i åtgärdsplaner på lång och kort sikt som man sedan följer upp.

Nedan finns BR:s miljöpolicy:

Bygdegårdarnas miljöpolicy

Bygdegårdarnas Riksförbund, BR ska bidra till en långsiktigt hållbar utveckling genom att hushålla med resurser. Miljöfrågorna ska vara en naturlig del i all verksamhet både inom BR och externt vid olika kontakter.

Drygt 1400 bygdegårdar är anslutna till BR. De finns spridda över hela landet. Varje bygdegård är samlingsplats för sin ort och dess föreningar. En miljövänlig handling i var och en av bygdegårdarna är därför av stor betydelse för miljön. Bygdegården bör vara ett föredöme som inspirerar andra och samverkar med bygdens befolkning.

I BR:s verksamhet ska miljöhänsyn väga lika tungt som funktion, kostnadseffektivitet och arbetsmiljö. Upphandling av varor och tjänster, genomförande av verksamhet och avfallshantering ska ske på bästa sätt ur miljösynpunkt. BR ska ställa lika höga krav på leverantörer och samarbetspartners, som på den egna verksamheten.

BR ska följa svensk miljö- och djurskyddslagstiftning.

BR ska utbilda, informera och stimulera sina medlemmar och alla som verkar inom organisationen till engagemang, delaktighet och ansvar för att kunna följa miljöpolicyen. BR ska aktivt påverka föreningarna att driva sina bygdegårdar på ett miljövänligt sätt, effektivisera och minska energiförbrukningen och sträva efter att använda förnybara energikällor. BR ska delta i opinionsarbetet för en hållbar miljö samt välja miljövänliga alternativ vid ombyggnad och underhåll av fastigheterna.

BR:s distrikt och medlemsföreningar uppmanas att fastställa en egen miljöpolicy för sin verksamhet.

När det gäller den årliga genomgången av bygdegården genomför, om möjligt, en miljö- och husesyn om det inte redan är gjort. Se över årsförbrukning och fakturor av elektricitet, värme (bränsle), vatten och sophämtning.

Del 6

Miljöpåverkan

Den egna miljöpåverkan kan naturligtvis se oerhört olika ut från bygdegård till bygdegård beroende på hur den används, hur långt man kommit i sitt miljöarbete, var den är belägen etc. En hjälp kan vara att utgå ifrån följande upplägg och exempel, se längst ned på sidan.

Det är alltså inte bara den miljöpåverkan som orsakas direkt av anläggningen som ska tas med i diskussionen. Miljöpåverkan som hör samman med varor, tjänster och transporter ska också tas i beaktning.

Gå igenom rubrik för rubrik i tabellen och diskutera bygdegårdens miljöfaktorer. Det kan vara svårt att bedöma vilken faktor som är av störst betydelse.

Ta gärna kontakt med någon med kunskap i frågan, exempelvis kommunens miljökontor som även har i uppdrag att vara rådgivande – inte bara myndighetsutövande. Då får ni också klart för er de lokala föreskrifter som gäller.

Ni kan även kontakta BR distrikts- eller förbundsorganisation för hjälp.

Om ni kunnat göra et sannolik bedömning av bygdegårdens betydande miljöpåverkan är det lättare att lyfta fram dessa i en åtgärdsplan.

Del 7

Diskutera hur långt ni kommit hittills i ert arbete, pricka gärna av i diplomlistan.

Fortsätt arbeta med miljöbedömningen om ni inte är klara.

Åtgärdsplan

Nu är det dags att börja arbeta med en åtgärdsplan. Ni har hjälp av er identifiering av miljöpåverkan ni redan gjort

Använd er gärna även av de föreslagna åtgärderna i diplom 2.

	Påverkanssätt	Bedömning
Värmesystem	Oljebrännare ger luftutsläpp av bl.a. koldioxid, svaveloxider och kväveoxider	Mycket stor påverkan
Energianvändning		
Inköp		
Lokalvård		
Transporter		
Avlopp	Utsläpp av avloppsvatten till kommunalt reningsverk	Måttlig påverkan
Avfall		
Exempel på uppställning av miljöpåverkansfaktorer		

För en diskussion kring följande frågor:

- Vilka åtgärder skulle ni kunna göra på lång och kort sikt?
- Vad kan vi vinna ekonomiskt på att genomföra?
- Vad är mindre relevant för er i er situation?
- Betydelsen av dessa åtgärder i miljöperspektiv, vilka åtgärder medför en positiv påverkan på miljösituationen.
- Vilka åtgärder medför sannolikt det största positiva effekten?
- Vilka åtgärder skulle troligen vara intressanta för andra i bygden att få kunskap om, finns här möjlighet att göra studie-cirklar gemensamt med privatpersoner?

Vissa åtgärder kan vara mycket kostsamma åtminstone på kort sikt medan andra kan vara rena besparingarekonomiskt.

Längst ner på denna sida följer ett förslag på hur man kan ställa upp sin åtgärdsplan.

Exempel på åtgärdsplan

	Åtgärd	Budget	Ansvarig	Färdig, datum	Ansvarigas signatur när färdig	Uppföljning
Minska elkostnader	Byta till lågenergilampor där det går	5000 kr	Kalle	24/12-07		Rapport styrelsemöte 1/1-08
	Göra instruktion (inplastad) om vädring till gäster och anslå på varje vädringsställe	200 kr	Magda	20/11		Rapport styrelsemöte 1/1-08
	Göra några stickprovskontroller för att se om vädringsinstruktionerna efterlevs	--	Magda, Kalle, Stina	24/12		Rapport styrelsemöte 1/1-08
Byta värme-system på lång sikt	Speciellt bevaka allt som händer inom BR och lokalt på området. Lyft punkten på varje möte.	--	Ordförande	--	--	Varje möte

Några saker att tänka på!

- Långsiktiga åtgärder behöver inte formuleras exakt, utan kan skrivas i mer allmänna ordalag, tänk 5 år framåt.
- Kortsiktiga åtgärder bör sträcka sig max ett år framåt. De ska vara tydliga konkreta. Man kan gärna knyta dem till en mätbar ambition i de fall detta är intressant. T.ex. att minska energianvändningen med en viss procent eller ned till en viss nivå i kWh.
- Det ska finnas ansvarig eller arbetsgrupp med sammankallande.
- Det ska finnas budget och prioriteringsordning.
- Om behov finns kan man ha god nytta av en arbets- eller åtgärdsbeskrivning.
- Det ska finnas datum när åtgärden ska vara klar.
- Det ska finnas en överenskommelse om hur resultatet ska presenteras och följas upp samt vem som ansvarar för detta.
- Kom ihåg att räkna samman ideella timmar till årsrapporten.

Tips! När åtgärdsplanen är färdig och antagen, häng upp den på anslagstavlan i bygdegården så att besökare kan se ert miljöarbete!

Del 8

Räkna ihop

Gå igenom punkterna i diplom 1. Om ni inte kommer upp till diplomgränsen; gå igenom de felande punkterna och planera för hur ni ska lyckas med dem.

Utvärdera

Fundera på arbetets upplägg och resultat, skriv gärna ner några reflektioner. Har ni nått målen? Blev arbetet som ni hade tänkt er. Hur känns nivån på diplom 1? Om cirkeln vill kan synpunkter på diplomets upplägg och ambitionsnivå, eller studieplanens upplägg, lämnas till Bygdegårdarnas förbundskansli som ett led i att göra diplomsystemet levande och verklighetsanpassat.

Nu har er bygdegård tagit ett rejält steg framåt i sin miljökunskap, och sitt miljöarbete! Nu är det dags att fundera på hur ni fortsätter ert miljöarbete med miljödiplom 2!

Diplom 2

Ert arbete med det andra diplommet kommer troligtvis att bli lite annorlunda än med det första diplommet. Dels är det fler poäng att samla men framför allt är det mer konkreta åtgärder som ger poäng.

Här blir det också mer tydligt att bygdegårdarna skiljer sig åt och det kräver ett mer flexibelt förhållningssätt till arbetets upplägg.

Ert behov i fokus

Bli inte avskräckta över antalet punkter, kom ihåg att ni inte måste genomföra allt. Just er bygdegårds behov ska vara i fokus när ni väljer vilka punkter eller rubriker ni vill arbeta med. Vissa avsnitt kanske kan alternativt bockas av eller läggas åt sidan för mer prioriterade bitar.

Hjälp med prioritering har ni i er åtgärdsprogram om ett sådant finns.

Planera cirkeln

Fundera på hur ni ska lägga upp er cirkel. Välj ut de punkter alternativt områden där ni vill lägga krutet. Ha åtgärdsplanen tillgänglig i er diskussion och vid behov, föreslå förändringar i åtgärdsplanen för styrelsen.

Notera vilka punkter ni avser klara av i ett kortare perspektiv och vad som får ta längre tid. Bedöm även vilka punkter ni för tillfället inte kommer att ägna er åt.

Försök bedöma hur många gånger det behövs för att gå igenom punkterna och skaffa sig informationen för att kunna vidta vissa åtgärder.

- Hur fördelar ni tiden på träffarna?
- Finns det möjlighet för var och en att utföra arbete mellan träffarna?

Skriv om möjligt upp er planering träff för träff. Under resans gång kan mycket förändras men en gemensam planering underlättar ert arbete.

Under respektive rubrik nedan finns möjligheter till olika tillvägagångssätt. Om ett område känns extra viktigt är det kanske lämpligt att gå djupare in på området exempelvis genom att läsa en specifik studiecirkel. Använd även informationen i bilagan som repetition och vägledning.

Några tips

- Ett sätt att få igång arbetet är att dela ut ansvaret för olika punkter och fastställ när åtgärden ska vara utförd.
- Boka in arbetsdagar när en grupp praktiskt vidtar de aktuella åtgärderna.
- Om ni planerar att bjuda in intressanta personer i samband med ert informations-sökande kan det vara smart att samordna detta med någon typ av publik aktivitet. Med relativt enkla medel kan man ordna föreläsningsserier eller enstaka föreläsningar där man bjuder in lokalbefolkningen för att gemensamt få information kring olika ämnen. Förslag på intressanta personer finns under respektive rubrik. Ta gärna hjälp av SV-avdelningen för marknadsföring, planering etc.

Avlopp

Har bygdegården ett enskilt avlopp eller är det anslutet till reningsverk?

Kontaktförslag: Kommunens miljö- och hälsoskyddsinspektörer

Avfall

Diskutera hur ni hanterar avfallet. Behöver ni få mer information kring kommunens avfallshantering?

Kontaktförslag: Kommunens tekniska förvaltning.

Värme och ventilation

Under denna rubrik kan man göra väldigt många fördjupningar beroende på vad bygdegården har för mål.

Energieffektivisering

En energibesiktning kan genomföras av en certifierad energideklarant på ett ackrediterat företag. Läs även bilagan för mer info kring energideklarationer.

Kontaktförslag: Kommunen, Boverket

Elanvändning och elsäkerhet

När det gäller elanvändning, energieffektivisering och även värme kan man ha stor hjälp av energirådgivaren på kommunen. Varför inte bjuda in till en kväll för allmänheten och få en massa tips själv?

Kontaktförslag: Kommunens energirådgivare

Inköp

Inventera era inköpsrutiner. Vad behöver förändras?

Kontaktförslag: Kommunens konsumentvägledare

Lokalvård

Hur sköts lokalvården idag? Vilka metoder och medel används? Gå igenom punkterna och välj ut de som känns relevanta.

Miljöguide

Till miljödiplomen

Tanken med detta material är att det ska vara ett stöd för det konkreta miljöarbetet i en bygdegårdsförening. Materialet är en bilaga till studiehandledningen som finns till miljödiplomsarbetet och är därmed även ett grundläggande studiematerial för t.ex. studiecirklar eller kurser. Kunskap är grunden till att kunna orientera sig och bli effektiv i sitt arbete. Här finns både pengar och miljövinster att tjäna. Ta kontakt med din lokala SV-avdelning.

Materialet har fokus på de områden som är poänggivande i främst miljödiplom två och ambitionen är att ge en förståelse till den miljöpåverkan och de miljövinster som konkreta åtgärder till varje huvudrubrik ger.

Innehåll:

1. Inledning
2. Avlopp
3. Avfall
4. Energi
5. Konsumtion

Studieförbundet
Vuxenskolan

1. Inledning

Vi kan nu se hur vår värld börjar visa oss var gränserna går för människans resursutnyttjande. Med resurs avses här alla former av naturresurser som t.ex. olja, kol och olika mineraler, men också förmågan att ta hand om våra utsläpp, och alla former av biologiskt liv som vi nyttjar direkt som fisk och ved.

Vi kan nu se att alla dessa former av resurser faktiskt kan överutnyttjas i en sådan omfattning att de i praktiken ”tar slut”. Det finns dock några resurser som inte förminskas när vi använder dem, såsom solens energi, vind och vattens cirkulation.

Miljömålen

Miljömålssystemet består av ett generationsmål, 16 miljökvalitetsmål samt 28 etappmål inom områdena avfall, biologisk mångfald, farliga ämnen, klimat och luftföroreningar. Sveriges miljömål är det nationella genomförandet av den ekologiska dimensionen av de globala hållbarhetsmålen. Läs mer på: www.sverigemiljomal.se

De 16 miljökvalitetsmålen;

- Begränsad klimatpåverkan
- Frisk luft
- Bara naturlig försurning
- Giftfri miljö
- Skyddande ozonskikt
- Säker strålmiljö
- Ingen övergödning
- Levande sjöar och vattendrag
- Grundvatten av god kvalitet
- Hav i balans samt levande kust och skärgård
- Myllrande våtmarker
- Levande skogar
- Ett rikt odlingslandskap
- Storslagen fjällmiljö
- God bebyggd miljö
- Ett rikt växt- och djurliv

Generationsmålet

Generationsmålet anger inriktning för den samhällsomställning som behöver ske inom en generation för att miljökvalitetsmålen ska nås. Generationsmålet är därför vägledande för miljöarbetet på alla nivåer i samhället. I målet står också att arbetet med att lösa de svenska miljöproblemen inte ska ske på bekostnad av att vi exporterar miljö- och hälsoproblem till andra länder.

2. Avlopp

Avloppet är sista steget i vår vattenförsörjning. I ena änden tar vi in färskt vatten som vi renar till dricksvattenkvalitet, vattnet flödar sedan genom våra hem och andra verksamheter där vi förbrukar en mycket liten andel. Det mesta används temporärt varefter i nedsmutsat tillstånd strömmar till reningsanläggningar där stora resurser läggs ned för att rena vattnet till en kvalitet som är acceptabel att släppa tillbaka ut i våra vattendrag.

I Sverige förbrukar vi i genomsnitt 140 liter/person dygn. Reningseffekten är idag hög speciellt från våra stora kommunala reningsverk, men inte fullständig. Till vattendragen kommer näringsrika föreningar, organiskt material, miljögifter, medicinrester samt sjukdomsalstrande bakterier och virus.

Effekter av näringsutsläpp i vatten

I havsmiljön ger höga halter av näringsämnen upphov till algblomningar när övriga förhållanden är gynnsamma för algutväxt. En stor mängd organiskt material växer fram, och när det dör, faller till botten förbrukas stora mängder syre vid nedbrytningen.

I vissa områden med dålig omblandning och syresättning från ytvattnet kan syrehalterna på botten bli så låga att syrekrävande livsformer inte kan överleva. Andra former av nedbrytningsprocesser tar då över och giftiga svavelföreningar bildas. Resultatet blir det vi kallar döda bottenar, som leder till problem för det marina livet.

I havsmiljön kan utsläpp som görs klassificeras som en regional miljöpåverkan medan utsläpp i sjöar kan ses som lokal miljöpåverkan så vida de inte flödar ut i havet och då bör räknas som regional.

Åtgärder för bygdegården

Som hushåll eller bygdegård är bästa alternativet för avloppet att ansluta sig till ett kommunalt reningsverk. Ibland ligger dock huset så till att detta inte är möjligt. Här måste man skaffa ett eget system. Det man först måste ha koll på innan man investerar i ett eget system är vilka krav som kommunen ställer. Första steget blir att kontakta dem, ofta miljökontoret. Nästa steg är att undersöka sin egen situation. Det man behöver ta reda på är vattenförbrukning, hur många personekvivalenter som systemet ska klara av och hur belastningen fördelas över tid. Med dessa fakta framför sig är det dags att börja fundera över vilket system man vill ha. Vilka finns på marknaden, vad kostar de i drift respektive som investering. Vad är acceptabelt ur skötsel-synpunkt.

Ta kontakt med er kommun för att se så att ni gör rätt.

3. Avfall – en resurs

Avfall förr och nu

Sedan lång tid tillbaka har avfallshantering haft rollen att både göra samhället kvitt material som inte längre hade något värde eller till och med utgjorde ett problem och att sortera ut mer värdefulla material till någon form av återanvändning. Att göra sig kvitt avfallet har ofta inneburit att tippa det någonstans, vilket är en stor lycka för dagens arkeologer men som i vissa fall har blivit till problem som fortfarande drabbar oss i vår tid. Exempel på det senare är lakvatten från våra gamla soptippar och giftiga botten-sediment i sjöar och hav som är historiska arv från den industrialisering som format dagens samhälle.

Återvinning och återanvändningen har sett olika ut i olika epoker. Vid sekelskiftet 18-1900-talet fanns system för att återföra latrin till odlingsmark, att samla lump, metall och glas till återvinning. Efter en period med lägre värdering av restprodukter och mycket deponering är vi nu tillbaka igen till ett system där fokus i allt högre grad handlar om återvinning.

Det som driver dagens utveckling är både miljömässiga överväganden och en utveckling inom produktionsindustrin där återvunnen råvara ofta innebär mindre resursåtgång, lägre energiåtgång och lägre produktionskostnader. Bra exempel på det senare finns inom metall-, glas- och pappersindustrin. Pappersproduktion är en av våra stora basindustrier och där importerar vi idag stora mängder s.k. returpapper för att täcka industrins behov. Utvecklingen inom delar av industrin går mot att designa material och själva produkten för demontering, återanvändning och återvinning. Bilindustrin är ett bra exempel på detta.

Politisk styrning

Avfall hanteras kommunalt eller lokalt men styrs centralt via lagar och beslut. Utvecklingen och de politiska besluten går mot allt större krav på att utnyttja de resurser som finns i avfallet och allt större restriktioner mot deponi.

Producentansvar

Ett annat exempel på denna utveckling är det producentansvar som gäller för ett antal restprodukter. Här ålägger man producenterna uppgiften att skapa och sköta insamlingssystem samt återvinningssystem. Här ställer myndigheterna specifika krav på återvinning.

Farligt avfall

Farligt avfall definieras i Avfallsförordningen SFS 2011:927.

När det gäller farligt avfall tänk på följande:

- Välj skonsamma produkter, köp helst inte sådan med varningsmärkningar på.
- Om du inte vet, men tror att det kan vara farligt, behandla det som farligt.
- **Lämna det alltid på en miljöstation för farligt avfall** (se ovan samt kommunens hemsida).
- **Blanda aldrig**, lämna in kemikalier var för sig. De flesta kommuner har sorteringslistor som beskriver hur olika avfall ska sorteras och var de ska lämnas.
- **Ange innehållet**, om originalförpackningen saknas är det viktigt att klistra en etikett som anger det verkliga innehållet. Det underlättar den kommande behandlingen.
- Kontrollera förpackningen, se till att de förpackningar och emballage som du lämnar avfallet i är hela och täta.

Avfallets betydelse

Att använda de återvinningssystem som idag finns fullt ut innebär att man minskar såväl energi som resursanvändning i landet. Åtgärden har regional betydelse och i vissa delar även global betydelse. Att vara noga med sin övriga avfallshantering, har lokal betydelse och när gäller farligt avfall regional betydelse.

4. Energi och miljö

Historik

Energifrågor har periodvis varit ett område som stått högt på agendan både i samhället och i sammanhang som mer direkt har med sig att göra. I början av 1970-talet blev oljan ett politiskt instrument på global nivå, med konflikterna i mellanöstern som fokus. Detta fick sitt kanske mest dramatiska uttryck i den oljekris som följde på politiska beslut fattade i de oljeproducerande länderna i arabvärlden.

Klimatfrågan

De senaste åren har miljöfrågorna och då främst den om klimatets förändring åter satt fokus på konsekvenserna av vår energianvändning såväl lokalt som globalt

I Sverige bidrar följande verksamhetsområden i turordning till klimatförändringen;

- transporter,
- el- och värmeproduktion,
- industrins energiförbränning,
- jordbruk,
- industriprocesser,
- energianvändning i bostäder och service,
- avfall (bl.a. läckage av metan från tippar).

För mer information titta på bl.a.
www.naturvardsverket.se.

Andra miljöeffekter

Utöver klimatförändring bidrar energianvändning, främst via förbränning i bilmotorer, värmeverk och elkraftverk till luftnedfall av försurande och övergödande ämnen. Dessa kan transporteras långa avstånd och kommer sedan ned i form av surt och övergödande regn. Detta ger negativa konsekvenser i ekosystem i främst sjöar och andra vattendrag, men även på land. Samhället satsar idag resurser på bland annat kalkning av vattendrag för att mildra effekterna.

Energianvändning och energiproduktion har också återverkningar på den närmaste livsmiljön och dess påverkan på hälsan. Välkända exempel är att dålig vedeldning (ofullständig och långsam förbränning) kan ge lika dålig eller till och med sämre luft än storstadsgator med tät trafik.

Global, regional och lokal betydelse

Energianvändning kan därför ha både global påverkan i form av klimatförändring, regional påverkan i form av försurning och övergödning samt lokal påverkan i de fall det förekommer hälsovådliga luftutsläpp.

Energideklaration

Det är 40% av Sveriges energianvändning som i dag går till våra byggnader och att det är viktigt att där minska på onödig energianvändning. En energideklaration ska visa en byggnads energianvändning och ge råd om hur byggnaden kan bli energismartare. Den görs av en energiexpert tillsammans med byggnadens ägare. Boverket ansvarar för register och information, se: www.boverket.se

För er som äger byggnader med nyttjanderätt, som till exempel hyresrätter, bostadsrätter och lokaler som hyrs ut ska det finnas en energideklaration.

Det finns stora fördelar med att genomföra en energideklaration, tanken är att man tar hjälp av en certifierad energiexpert från ett ackrediterat företag och från denna inte bara får en genomgång utan framförallt ett åtgärdsförslag där åtgärderna ska vara rangordnade utifrån sin kostnadseffektivitet.

Energi – en stor fråga för bygdegården

För en bygdegård spelar energipriset vanligen stor roll, normalt är detta en av de stora, för många den största posten i driftskostnaderna. Att minska dessa brukar vara ett högt prioriterat önskemål. Samtidigt är detta område ett av de som också kan ge riktigt stora miljöförbättringar som dessutom har effekt på global nivå.

Detta avspeglar sig även i miljödiplomen, där vi i miljödiplom två hittar tre rubriker med kopplingar till energisystem och energianvändning. Dessa punkter kan även läsas som förslag på åtgärder.

Att en enkel energibesparande åtgärd som t.ex. bättre tätningslister i fönstren ger en miljöförbättring med global koppling trots sin litenhet har att göra med hur vårt energisystem är uppbyggt. I och med avregleringen av elmarknaden har vi idag ett energisystem där genereringen av elektricitet inte bara sker i svenska vattenkraft- eller kärnkraftverk utan även i kraftverk i Norden och norra Europa, ja egentligen i hela EU. Praktiskt fungerar det så att vi har en bas med elproduktion i vattenkraft och kärnkraft som av olika skäl är billigare än främst kolkraft. På marknaden har man avtal eller handlar direkt i första hand ifrån dessa. Detta gäller även inom EU som i mån av tillgång köper billigare nordisk elkraft före egen kolkraft.

Vi bidrar även till koldioxidutsläpp genom att köpa varor och tjänster som använder olja, naturgas eller kol i sin funktion, produktion, förädling och distribution.

Ett sätt att aktivt påverka sin miljöbelastning är att välja vilken form av kraftproduktion man vill handla ifrån. Miljömärkt el innebär att energileverantören för din räkning måste handla en viss mängd elektricitet från äldre vattenkraft, vindkraft, solceller eller biobränslebaserad kraft.

Fler tips om vad man kan göra finns som poänggivande punkter i diplom två och även tre. Ett bra sätt kan vara att kontakta kommunens energirådgivare eller en bra föreläsare. Det finns även tips på Internet, www.energimyndigheten.se eller www.konsumentverket.se.

Vill ni fördjupa er kan en god idé vara att göra en studiecirkel om enbart energi. Ett förslag är att försöka väva samman energideklarationen med en studiecirkel för att ta fram en energiplan.

Fördjupning om klimatförändring för er som vill läsa lite mer

Koldioxid är en naturligt förekommande gas-komponent i luften och därmed i vår atmosfär. Den finns i väldigt låg koncentration, cirka 0.03 till 0.04% men spelar trots det en avgörande roll för livet på jorden.

Atmosfärens koldioxid är nämligen källan till det kol som utgör ryggraden i nästan alla molekyler som bygger upp biologiskt liv, exempel är protein, fett och andra kolhydrater. Dessa molekyler har ofta en dubbelroll som dels byggsten i stomme eller funktion och dels som energibärare och energilagring. När biologisk vävnad bryts ner och energin utnyttjas blir kolen fria igen och återgår då till atmosfären som koldioxid. Här sker alltså ett ständigt utbyte mellan biologiskt liv och atmosfären, i ena stunden befinner sig kolen som koldioxid i atmosfären för att i nästa stund vara inbyggt i en kolförening i biologiskt liv. Ett kolets kretslopp med andra ord, med solen som energikälla och där det även bildas syrgas som en restprodukt vi inte kan vara utan.

Koldioxiden i atmosfären har även en annan roll, den har nämligen förmåga att tillsammans med några andra gaser i atmosfären hålla kvar värme, som en isolering. Populärt är att jämföra effekten med glaset i ett växthus, d.v.s. något som släpper in solljuset men håller kvar värmeutstrålningen. Resultatet blir att värmen fördelas mellan dag och natt, mellan ekvator och polerna och även mellan årstiderna så vi får ett behagligt klimat med en global medeltemperatur på cirka +15° C, att jämföra med minus 18° C som skulle vara fallet om ingen atmosfär med växthuseffekt fanns.

Problemet är att vi idag tillför ”ny” koldioxid till atmosfären, d.v.s. koldioxid som inte fanns där förut. Den kommer från förbränning av olje-, gas- och kolföreningar som vi pumpar eller gräver upp ur jordens innandöme. Här tillför vi atmosfären mer koldioxid än vad som kan tas upp av biologiskt liv i form av ökad biomassa eller som är rent fysikaliskt är möjligt att lösa i havet. Detta leder till en koncentrationsökning i atmosfären och vi kan genom mätningar se att halten koldioxid har ökat med cirka 30% sedan industrialismens början. Konsekvensen blir en förstärkning av jordens värmeisolering och detta börjar ge effekter på den globala medeltemperaturen. (För mer information titta på www.naturvardsverket.se, www.snf.se, www.smhi.se med flera). Denna temperaturökning

är inte jämt fördelad över jordklotet, utan större vid polerna och mindre vid ekvatorn.

Troliga konsekvenser av klimatförändringen

Forskare kan nu följa en fortgående avsmältning av isen i polartrakter och glaciärer. De datasimuleringar som görs visar på att många varma och torra områden kommer att bli än varmare och många områden med mycket nederbörd kommer att få ännu mer av den varan. Havsnivåerna förväntas stiga som en följd främst av polarisarnas avsmältning, många floder med källflöden i glaciärer kan på sikt få problem med vattenföring året runt, vilket i sin tur kommer att ge försörjningsproblem av såväl färskvatten som livsmedel.

Vi kan redan nu se att havsvattnet blivit varmare, vilket förväntas att dels sätta en stark press på många marina ekosystem och dels förstärka intensiteten i tropiska oväder. Det är mycket möjligt att vi redan i dag kan se dessa effekter i stressade blekta korallrev och häftigare oväder. Även ekosystem på land kan komma att stressas på ett motsvarande sätt, och man befarar här att hastigheten med vilken arter utrotas kommer att bli ännu högre än vad den redan är. Arktiska ekosystem hör till de mest hotade.

Här i norden har vi kunnat se hur vintrarna kommer senare och varar kortare, vilket också är en konsekvens som stämmer väl överens med datasimuleringarna.

Hur viktigt är ett bidrag från en bygdegård?

Alla åtgärder, oavsett storlek, kommer att ha betydelse. Vill man förstärka effekten är det viktigt att prata med andra, bli ett gott exempel, vara en idégivare, att skapa en samhällsopinion för politiska beslut nationellt och så småningom internationellt som kan få världen att lämna icke förnyelsebara fossila energikällor bakom sig för bättre alternativ.

Målet är att få samma nytta, dessutom fördelad till alla människor utan att utarma jordens försörjningssystem och förändra dess klimat. Teknik finns och ekonomiska möjligheter finns egentligen också.

Framtagande av nya miljövänliga produkter kan i sig öka den ekonomiska tillväxten.

Att samtidigt vara med som opinionsbildare innebär också att man har en större möjlighet att påverka hur framtidens samhälle ska se ut. I denna nödvändiga förändring finns alltså möjligheter till något som är mycket bättre än det vi har idag, självklart ska bygdegårdsrörelsen vara med i den förändringsprocessen.

På vägen kan vi dessutom tjäna pengar, bland annat i form av lägre energikostnader.

5. Konsumtion

Miljömärkning – ett viktigt steg

Nästan all resursanvändning har någonstans i sin händelsekedja ett konsumtionssteg. Det innebär att alla vi konsumenter har en central position där vi kan påverka. Ett sätt att påverka är via miljömärkningar. Bakom märkningarna finns fristående organisationer som ställer specifika krav och har möjligheter att följa upp dessa.

Många olika märkningar

På marknaden florerar idag en stor mängd märkningar som gör det svårt för en konsument att veta vad som är ett bra miljöval och vad som handlar om något annat. En miljömedveten får bäst miljönytta för sina pengar och ger störst påverkan på marknaden genom att välja miljömärkningar som utvecklats av fristående organisationer, och som har tydliga kriterier, vilka har sin utgångspunkt i en professionell miljöanalys. De ska ha fristående kontrollorganisationer för att se till att de miljömärkta produkterna verkligen lever upp till de miljökrav som ställs.

Här följer några av dessa, fler hittar du på Konsumentverket, Märkningsguiden.
www.hallakonsument.se

Bra Miljöval är Naturskyddsföreningens miljömärkning på varor och tjänster.

Märkningens miljökrav tar hänsyn till en vara eller tjänsts livscykel från råvara till avfall. Kraven omfattar även funktion samt etiska och sociala aspekter för varan eller tjänsten. Märkningen finns bland annat på textil, tvättmedel, el, försäkringar och livsmedelsbutiker.

Demeter är en märkning för biodynamisk odling som är en typ av ekologisk odling.

Märkningens krav bygger på EU:s regler för ekologisk produktion. Utöver dem ställer Demeter krav på hänsyn till samspelet med naturens cykler och rytmer i odlingsplaneringen.

Energimärkningen är en obligatorisk märkning som finns på till exempel kylskåp, dammsugare, tv-apparater, lampor, värmepumpar, pannor och däck. Märkningen handlar om energianvändning, men också om produktens funktion och andra egenskaper som buller och vattenförbrukning.

EU Ecolabel är EU:s officiella miljömärkning. Kraven omfattar en vara eller tjänst från tillverkning till avfall.

EU Ekologiskt är den europeiska märkningen för ekologisk produktion. Vad som får kallas ekologiskt styrs av en EU-förordning, bland annat att

maten är producerad utan konstgödsel och kemiska bekämpningsmedel. Det finns också krav på djurhänsyn och endast ett fåtal tillsatser är tillåtna i färdig mat.

Fairtrade är en märkning som innehåller krav för att odlare och anställda ska få bättre förutsättningar att med egen kraft, kunna förbättra sina arbets- och levnadsvillkor. Barnarbete och diskriminering motverkas samtidigt som demokrati, organisationsrätt, miljöhänsyn och ekologisk produktion främjas.

Forest Stewardship Council, FSC, är en internationell märkning på trä och träprodukter som byggmaterial, papper och trycksaker. FSC-certifierade skogsägare ska följa nationella och lokala lagar som rör miljöhänsyn, skogsbruk och ekonomi och bindande internationella överenskommelser. FSC-skogsbrukare ska också följa FSC:s särskilda regler, som ser olika ut i olika delar av världen.

® Gröna punkten är en märkning som talar om att den som tillverkat, sålt eller importerat en förpackning är ansluten till ett insamlingssystem och har betalat en licensavgift. Symbolen kan även förekomma på importerade varor.

Svenskt sigill är en kvalitets- och ursprungsmärkning på mat. Sigillmärkningen säkerställer bland annat att råvarorna kommer från svenska gårdar.

KRAV är en svensk, ekologisk märkning som bygger på EU:s regler för ekologisk produktion. Vad som får kallas ekologiskt styrs av en EU-förordning, bland annat att maten är producerad utan konstgödsel och kemiska bekämpningsmedel och att endast ett fåtal tillsatser är tillåtna.

Naturbeteskött är en certifiering som visar att köttet kommer från djur som betar på svenska naturbetesmarker. Naturbetesdjur betar på marker som aldrig plöjs eller skördas. Soja är inte tillåtet i uppfödningen.

® Nyckelhålet är en oberoende märkning från Livsmedelsverket. Den finns på produkter med mindre socker och salt, mer fullkorn och fibrer och nyttigare eller mindre fett. Det som förenar mat och maträtter som är Nyckelhålmärkta är att det är ett nyttigare val i just den livsmedelsgruppen.

Astma- och allergiförbundets vägledning för konsumenter. Produkterna är granskade ur allergisynpunkt och ska bland annat vara fria från parfymämnen. Märkningen finns till exempel på målarfärg, kosmetiska produkter och textil.

Svanen är en nordisk miljömärkning som omfattar både varor och tjänster. Svanenmärkningen tar hänsyn till varans miljöbelastning från råvara till avfall - det vill säga under hela varans livscykel.

TCO Certified är en global hållbarhetscertifiering för IT-produkter som bärbara datorer, smartphones och bildskärmar. Kraven i TCO Certified ser till hela IT-produktens livscykel - tillverkning, användning och sluthantering.

Handla lokalt. Utöver att välja miljömärkta produkter är en av de mest effektiva miljöåtgärderna att engagera sig i lokal produktion. Att välja producent i sin närhet innebär mindre miljöpåverkan t.ex. genom kortare transporter, men här finns även möjligheten att direkt försöka påverka sin producent intresse för bra miljölösningar.

Att välja miljömärkta produkter ger miljöförbättringar både på global, regional och lokal nivå. Vilken åtgärd och vilken märkning är avgörande.

Bygdegårdarnas
Riksförbund,
105 33 Stockholm
Tfn 08-440 51 90
info@bygdegardarna.se
www.bygdegardarna.se

Rev 2018
Trycksak 359